

“Medņi beja timā solā.” Ziemeļlatgale – Dienvidlatgale

Latgalē ir daudz meža vērtību un daudz skaistuma, bagātīgas kokamatniecības tradīcijas, košas pareizticīgo koka baznīciņas, Antona Rancāna atjaunotie krucifiksi, Mākoņkalns un Lubāns, Nagļu zivju dīķi ar putnu novērošanas torņiem, Barkavas ozolu audze, Salenieku purva ozoli, arī ģenētiskais Tumužu rezervāts, kurā aug Rēzeknes egle. To kā augstvērtīgu kokmateriālu iekāro skandināvi. Rēzeknes egle Tumužu rezervātā nav selekcionēta, tā ieaugusi dabiski, ar īpatnēju kroni – zari aug augšup. Ģenētiskajā rezervātā drīkst stādīt tikai pašu audzes sēklas. Ceļā uz Salas purvu redzējām augstas raudzes priedes, “skaistas kā zīmuļi, riktīgas mastu priedes, slaidas, ar nelieliem zariem pašā augšā,” priecājās Reblis.

Šādā kontekstā – starp zilām baznīcām, Rēzeknes eglēm, krucifiksiem, glītām vecticībnieku un latgaliešu koka mājiņām, purvos un ezeros klaigājošiem putnu pulkiem, koka amatniecības tradīcijām bagātā augsnē Rancānu ģimene vada **Makašānu amatu vidusskolu**. Skola 1996. gadā atzīmēja savu simt gadu jubileju. Sakrālās koka amatniecības meistaram Antonam Rancānam ir arī sava akadēmiskā koka amatniecības studija. Rancāns ir gana zināms ar savām ironiskajām, groteskajām koka figūriņām, skolā ir apskatāmi arī Rancāna jaunākie darbi, Vaira Vīķe – Freiberga, Einars Repše ar aeroplānu, Guntis Ulmanis, darbi, kas apceļ partijas un amatpersonas, vietējie personāži. Līdzīgi ironiskā guļnē ir ievirzījusies arī Rancānu skolnieku domāšana – zārciņš govij, tas tā, Eiropas Savienību apcerot, cits darbs – gotiņa velk ratus, kur var ievietot pudeles – tāds kā salona bāriņš, grotesks koka klozetpods. Skolniekiem tiek mācīts ne tikai amats, tie tiek rosināti improvizēt, stilizēt.

Skola ir pieņēmusies spēkā, tā izvietojusies deviņās ēkās, ir darbnīcas, internāts, ir sagatavots jaunās skolas ēkas projekts. Gribēts jauno skolu celt no koka, bet daudzās instrukcijas, pirmkārt ugunsdrošības, to aizliedz. Bet jauno ēku drīz sāks celt un tās interjerā būs daudz koka elementu.

Makašānu skolā dārgu galdniecības ierīču nav, bet viss jau ir, lai iemācītos amatus. Skrūvbeņķus skolnieki uztaisījuši paši, pašiem ir savi kalti, un galu galā kārtīgs amatnieks vienmēr ir visu varējis dabūt gatavu bez moderniem aparātiem.

Skolnieku darbus var redzēt arī skolas pagalmā. Visos darbos mūsdienīga stilizācija savienota ar Latgales amatniecības akcentiem. Skolnieku ir pāri simtam, puse no Rēzeknes, otra puse no pārējās Latvijas, arī no Rīgas, viena daļa ir īstabiņas vai dzīvo pie radiem Rēzeknē, citi paliek internātā. Antons Rancāns metodiski meklē un atjauno Latgales krucifiksus, šai darbā ir iesaistīti arī skolnieki. Skolā redzami jēzuliņi, kas tiks atjaunoti. Rancāns ir arī uzrakstījis grāmatu par Latgales krucifiksiem “Kokā cirstās ciešanas”.

Latgales kokamatniecības paraugus var redzēt arī **Ludzas muzejā** – brīvdabas ekspozīcijā ir stabu vējdzirnavas jeb bučenes ar sešiem spārniem, celtas 1891. gadā. Dzirnavu restaurācijai 300 mārciņas ir ziedojis Juliāns Mekšs, Anglijas latgalietis. Pārliecinājies, ka muzejs naudu izmanto lietderīgi, Mekšs, – stāstīja muzeja vadītāja Inga Prikule, – ir ziedojis atkal, jau 5000 mārciņas brīvdabas ekspozīcijas restaurācijai un muzeja fonda papildināšanai. Par šo naudu muzejs nupat ir varējis nopirkt un grasās pārvest uz muzeju un restaurēt klasisku Latgales zemnieku māju, etnogrāfijas un koka amatniecības paraugu. Muzeja mērķis ir papildināt katru gadu muzeja ekspozīciju ar kādu Latgales lauku celtniecības paraugu, izveidot Latgales brīvdabas etnogrāfisko muzeju. Antons Soldāns, darbmācības skolotājs, pārnākot

strādāt uz muzeju, ir uzdāvinājis tam koka karošu kolekciju. Soldāns iecerējis atjaunot muzejā darbnīcas, kur gribētāji varētu apgūt pie viņa kokamatniecības pamatus.

Muzejs strādā arī pie moderniem projektiem, tiks veidots digitālais disks par Latgales keramiku, varbūt tajā būs arī Antona Kūkoja dzeja un bērniem svilpavnieku kolekcija. Kamēr daudzi muzeji naudas trūkuma dēļ zaudē iekārienu kaut ko darīt, Ludzas muzejā ir vērojama sprigana dzīvība. Muzejā cilvēki ir iemācījušies atrast līdzekļus dažādos projektu konkursos un muzejs lēnām aug. Tūlīn būs dabas ekspozīcija, direktore, pēc izglītības būdama filoloģe, lai izstrādātu ekspozīcijas projektu, ir pamatīgi studējusi dabas lietas.

Vilānu meža muzejā šāda dabas ekspozīcija jau ir. Mežniecības vadītāja Zaiga Graudiņa acīmredzami ir cilvēks ar tieksmi pēc estētikas, mežniecības apkārtnē ir pilna ar akcentiem, kur aci piesiet. Graudiņa: "Viņi tur Eiropas Savienībā domā, ka varēs ķert un ēst mūsu dziedātāļputnus, tas viņiem nav nekas. Kā tas būs, ka francūzis joprojām ar tīkliem varēs ķert mūsu ķīvītes, cīruļus, meža strazdus un stūķēs restorānā aiz vaiga, bet mēs nevarēsim kraukļus ķert? Skandināvi noprotēja, ka drīkstētu medīt kraukļus, bet mums kraukļi ir kaitīgi putni, viņi ir ārkārtīgi savairojušies. Skandināviem folklorā krauklis ir svēts putns".

Graudiņa kolekcijā koku un krūmu sugas, ap mežniecību to ir vairāki simti, tāda kā maza meža pētniecības stacija. Viņa priecājas, ka pirakantas un īleksi izturējuši bargo ziemu, kad labu laiku termometrs rādījis pāri 30 grādiem mīnusā. Graudiņa meklē papildinājumu savai kolekcijai vecos parkos, botāniskajos dārzos, pie kolekcionāriem. Gribētāji daudz ko no šīs eksotiskās daudzveidības te var iegādāties, liepas šķeltām lapiņām, Pensilvānijas ošus, plūškokus. Graudiņa labprāt pastāstīs, kā ar šiem retumiem apieties, kur tos labāk stādīt, kam blakus, saulītē vai ēniņā un kā kopt, kā ar viņiem runāt un kā iepriecināt.

Graudiņa ir arī savedusi akmeņus un izvietojusi īpatnējus kritušos kokus, mežziņi, ielāgojuši, ka mežniecības vadītājai patīk tādas lietas, pa laikam atved kādus neparastus saaugumus, stumbrus, veidojas parks. "Es domāju, ka te varētu tādu kā raganu sabatu veidot, redz, tie stumbri ir tieši tādi, kur raganas ar slotām varētu sēdēt, bet tomēr nē – nešķīsti simboli nav labi, tad ienāca prātā atvest akmeņus. Nu, vai te nejūt, ka enerģija veidojas?"

Turpat ir arī kokgriezēja Jāņa Madžuļa grieztie stabi, no kuriem nāk ārā mīmika, ausis, pēdas un zari, un pie ieejas mežniecībā ir pieci lieli krēsli, tēsti no blukiem ārā, tādi kā autoritatīvi krīvu vai biedru tiesas sēžamie.

Viens no savdabīgākajiem dabas akcentiem valsts mežos ir **Grebļa kalns**, saukts arī par Āžu kalnu un Kauses kalnu. Tas ir četrus piecus kilometrus garš, 150 metrus augsts, stāvām nogāzēm, abos sānos dziļi ezeri. Tā ir t.s. osu grēda. Slīdot blakus diviem ledus blāķiem, vidū tikusi saspiesta augsta šaura zemes strēle.

Tuvojoties Grebļa kalnam, jau pa gabalu mulsina tāda kā ņirboņa ap to. Kad uzspīd saule, ņirboņa kļūst vēl krāsaināka. Jo tuvāk kalnam, jo ņirboņa kļūst niansētāka un intensīvāka. Šī parādība no tāluma ir ļoti mulsinoša, bet piebraucot tuvāk, ir skaidrs, kas te notiek. Tie ir taureņi, neskaitāmi taureņi. Apmēram 500 sugu taureņu, arī tādi, kuriem nedrīkst pirkstu klāt likt, aizsargājami un reti – esparsetu zilenītis, esparsetu tinējs, krāšņpūcīte. Kalna piekāvē auto ielenc taureņu mākonis, daži pārsteidzoši lieli – kā kad divas plaukstas lidotu, krāsas tādas, kādas arī pieredzējušam gleznotājam būtu grūtības uzjaukt. Pie koku stumbriem kaut kas pland, sākumā šķiet, ka atkal kādi interesanti taureņi, bet tās ir robežsargu apsietas lentes ar brīdinājumu, ka te ir pierobežas josla un bez pases uzturēties nedrīkst. Nu, šai vietā tas ir jāievēro, ka sava uzturēšanās jāsaskaņo ar robežsargiem, citādāk viņiem ir tiesības jūs aizturēt. Otrs, kas jāievēro – ja jūs tramdīsiet taureņus, tie aizbēgs uz Baltkrieviju vai Krieviju. Tas nav tālu arī taureņu spēkiem. Grebļa kalns ir tuvu visu trīs valstu robežu saskarsmes punktam. Zilupes iecirkņa vadītājs Aleksandrs Semeņuga, uzmanīgi atvairot taureņus, rāda mums kartē, kur mēs atrodamies. Un mēs atrodamies Pasienes pagastā netālu no Meikšāniem, varbūt četrus kilometrus no Draudzības kurgāna.

Pa taku Grebļa kalna virsotnē var iet kādus četrus kilometrus, daži straujāki soļi sāņus uz

vienu vai uz otru pusi un var noripot lejā. Vienā kalna pusē ir Šešķu ezers, otrā Pintu ezers.

Ar tauriņiem vien krāsu prieki nebeidzas. Grebļa kalnā aug melnā klintene, tas ir krūms, kas aug tikai te un vēl divās vietās Latvijā – Ežu ezera salās un Daugavas senlejā. Melnā klintene iekrāso Grebļa kalna nogāzes blāvi sārtā krāsā, sārto toni pastiprina smiltāju esparsete. Vēl viens sargājams augs ir Ruiša pūķgalve ar ziliem ziediem. Tās ir tādas puķes, ko bites aplido, bites jau nu zina, ko vajag aplidot un ko ne.

Lai Grebļa kalnā gūtās ne šīssaules sajūtas pastiprinātu, ir vērts aizbraukt līdz netālais Pasienes (Pasīnas) baznīcai, kurā ir burvīgi eņģeļi ar šķībām acīm. **Pasienes baznīca**, starp citu, ne tik senā pagātnē ir bijis nozīmīgāks katoļu centrs nekā Aglona.

Aleksandrs Semeņuga, izturot lielu konkursu, ir iestājies un beidzis Ļeņingradas Mežu tehnisko universitāti. Tur esot mācījušies somi, čehi, vācieši, bijuši studenti no Āfrikas, Latīņamerikas. Aleksandrs saka, ka mežzinības pēc panīkuma atkal kļūst prestiža lieta. Lai iestātos Jelgavas akadēmijā, atkal esot jāiztur konkurss. Aleksandrs redz mežu, dabu, vidi no daudziem skatupunktiem. Piebraucot pie Rudavas kalna, viņš tūlīt konstatē: “Latvijā ir viena problēma – netiek kopta ainava. Īpaši tā ir problēma Latgalē, kur ir tik pateicīgs reljefs ainavismam, bet, uzkāpjot kādā kalnā, neko neredz, viss ir aizaudzis. Vēl 50. – 60. gados bija daudz augstu punktu, no kuriem varēja redzēt septiņus ezerus.” Kā estētiski un ekoloģiski vērtīgāko savā apkārtnē Aleksandrs min Grebļa kalnu un Ezernieku ainavu apvidu. Ienākumus LVM dodot divi lielāki mežu masīvi, īpaši Dunduru mežs. Zilupes iecirknis robežojas gan ar Krieviju, gan Baltkrieviju.

Aleksandrs zina, ka tomēr vēl ir vietas, no kurienes var redzēt septiņus ezerus. **Vecslabadā**, kur Aleksandrs dzimis un dzīvo, var pakāpties **Kiskina kalnā**, var pat mēģināt uzkāpt ugunsnovērošanas tornī un pārlūkot vienu krietnu Latgales daļu, nu, te ir tas ainavisms. Vecslabadu ieskauj trīs savstarpēji savienoti ezeri – Istras, Andzeļu un Dziļezers. Istras ezers ar salām iekļauts dabas liegumā, lielākā – Pana sala ir valsts aizsardzībā jau no 1925. gada, tajā ir gana daudz botānisku vērtību, priežu, egļu mežs un zivju gārņi. Vecslabadā redz rosību, Istras pagasts, nezinot, kas to sagaida teritoriālās reformas haotiskajās kustībās, ir pārdevis 92 ha zemi, un par to naudu tiek remontēta skola un baznīca.

Aleksandrs ceļā uz Rudavas kalnu rāda pamatīgus svaigus rakumus un izsaka izbrīnu, cik gan daudz naudas izgāzts, lai atrastu apkārtnē apslēptus dārgumus. Viens no impulsiem tam ir kāds akmens, kurā bijis trīs pirkstu iekalums, pirksti it kā norādījuši kādas koordinātes, kur Napoleona armija aprakusi kara trofejas. Bet akmens kaut kādā laikā ir pārvietots citur un tāpat jebkādas koordinātas ir nojauktas. Aleksandrs domā, ka mantas meklējumiem izgāzti vairāki desmiti tūkstoši latu, jo meklēts ar vismodernākajām metodēm, ar zinātnisku piegājieni, pētot, kur ir izjaukta dabiskā augsnes struktūra, veicot rūpīgas analīzes, nemaz nerunājot par dažādiem detektoriem un peilētājiem. Rakņāšanās nerimstoties, nekas gan neesot atrasts (nu, kas gan to zina?), Napoleona karavīri, protams, te ir bijuši, tie atkāpušies pēc uzbrukuma Maskavai. Aleksandrs sava iecirkņa mežos zina vismaz 15 franču karavīru apbedījuma vietas, un nemitīgi tiekot uzietas jaunas.

Rudavas kalns ir saistošs ne tikai kā dabas objekts. Tas ir viens no dažiem Latgales pilskalniem – baznīckalniem. Arheologs Juris Urtāns domā, ka šī ir viena no baltu kulta vietām, kur bijusi svētnīca. Par Rudavas kalnu ir fiksēta teika, ka tajā nogrimusi baznīca. Līdzīgas teikas ir par vairākiem pilskalniem Latvijā, bet īpaši Latgalē, tās austrumu reģionos.

Urtāns izsaka versiju, ka šādu teiku pirmsākumi meklējami laikā, kad kristietība baltu teritorijās vēl nebija ienākusi, kad pilskalnos atradās pagānu svētnīcas, kuras tika sauktas par baznīcām. 5. – 8. gs. nedaudz uz Austrumiem no tagadējās Latvijas teritorijas ir pastāvējusi Tušemļas – Bancelovas baltu kultūra, un viņu pilskalnos ir izpētītas aplveida svētnīcas ar elka vietu centrā. Šīs tradīcijas un piegājenus latgaļi varēja pārņemt un varēja pārņemt arī vārdu *baznīca*. Pilskalna ierīkojums – ar aizsardzības vaļņiem un grāvjiem, arī atrastās podu lauskas

liecina, ka Rudavas kalns bijis apdzīvots pirms kristietības ienākšanas.

Netālu ir pilskalns **Gorelaja gora**, turpat ir arī **Krutaja gora**, kur arī esot nogrimusi baznīca un cilvēki palaikam gājuši kā uz koncertu klausīties, kā zem tā dzied nogrimušie baznīcēni.

Mežs, kopš 30. gadu vidū izcirsts, Rudavas kalnā atkal ir ataudzis un pagaidām par ainavismu tur neviens nav domājis. Viktors atceras, ka uz Rudavas kalnu 50. – 60. gados bariem vien plūduši skolēni un tūristi, lai papriecātos par ainavām. Rudavas kalnam ir vēl viens nosaukums – Lītavas kalns (Litovas, Lietavas – līt, lietus), netālās Lauderu skolas skolnieki ir pierakstījuši nostāstu, kas liecina, ka apkārtnes ļaudis vērojuši kalnu kā tādu barometru. Kalna ziemeļu pusē ir tecējuši un tek arī tagad avoti, virs tiem reizēm cēlušies garaiņi, tie kāpuši un kāpuši pa kalnu augšup, ietinot to sudrabainā miglā. Reizēm virs kalna bijis vērojams pat augsts miglas stabs, un kad virs kalna izveidojies šāds stabs, apkārtnes iedzīvotāji zinājuši, ka tūlīt sāks līt – arī tad, ja debesīs nav ne mākoņa.

Zilupes mežos brīvi un netraucēti – kā jau pierobežas joslā – dzīvo āpši. Āpšiem pierobežas režīms nav saistošs, tie iemin garas takas līdz vietām, kur ir kas ēdams, ja arī tas ir Krievijā vai Baltkrievijā. Āpšis nav plēsējs, nav gaļēdājs, ja nu vienīgi kādu vardi kādreiz apēd. Zilupes iecirknī ir viena no lielākajām āpšu kolonijām Latvijā. Redzējām vienkopus kādas divdesmit alas, parasti ir piecas septiņas alas. Kad āpši alas pamet, tajās labprāt iemitinās jenoti vai lapsas, tie ir gana mazi, lai paši nevarētu izrakt tik lielas un labiekārtotas alas. Klusām mīdījāmies ap alām, bet nonācām pie secinājuma, ka āpši vai nu gul, vai nu nevēlas ar mums kontaktēties. Cik tur āpšu dzīvo, grūti noteikt, bet, ka viņi tur dzīvo, var redzēt pēc svaigi iemīdītas zemes pie alām. Āpši pēc rakstura esot noslēgtas būtnes, tomēr labprāt dzīvojot kolonijās kopā ar citiem āpšiem. Barību meklējot, relaksējoties un domājot āpši tomēr lepnā vientulībā.

Latvijas mežos ir arī neizpētītas dabas parādības, piemēram **Rundēnu velna dobes** (Valna dūbes). 1962. gadā ceļa meistars, novadpētnieks un vispār ziņkārīgs vīrs Pēteris Berjoza darīja zināmu Zinātņu akadēmijai, ka Rundēnu ciema apkārtnē ir dīvainas bedres – tādi kā krāteri pauguru galos, un ka tie vai tik nav izveidojušies, krītot meteorīta atlūzām. Pēteris Berjoza bedres uzgājis jau jaunībā, kļūstot pa mežu ogās un sēnēs. Ciema ļaudis zina arī stāstīt īpatnības, kas piedzīvotas pie Velna dobēm, tās zinātniskai analīzei ir grūti pakļaujamās.

Pēc Pētera Berjozas signāla Rundēnu apkārtni piemeklēja vairākas zinātnieku grupas – no Latvijas Zinātņu akadēmijas, no vissavienības institūtiem, ieradās arī Baltijas republiku, Karēlijas un Maskavas ģeologu kopīga ekspedīcija. Zinātnieki izstrādāja divus viedokļus, viens – ka bedres uzlūkojamās kā ledāju veidotas reljefa savdabības, kā termokarsta parādības. Otrs viedoklis – ka Velna dobes patiešām izdauzījušās meteorīta šķembas. Par to liecina bedru forma, tās ir iegarenas, vienā galā lēzenākas, otrā tāds kā valnis, kas varētu būt uzsists, noteiktā leņķī krītot meteorīta šķembai.

Zinātnieki visi kā viens uzskatīja, ka Rundēnu Velna dobes jebkurā gadījumā ir unikāla dabas parādība un valstij tās jāņem aizsardzībā. Nu, ar to arī zinātniskās aktivitātes beidzās, nevienam neienāca prāta uzklaut, piemēram, Rundēnu ciema iedzīvotāju Glafiru, kura pie viena no krāteriem atrada pārsteidzoši lielu sēni, šķiet, apšubeku, viņa atceras, ka, atrodot sēni, nav to griezusi, bet devusies uz mājām, lai pēc tam kopā ar vīru atbrauktu pēc sēnes ar ratiem. Viņa arī atceras, ka viņiem abiem ar vīru nav bijis tik viegli iecelt lielo apšubeku ratos.

Nav arī skaidrs, cik īsti dobjū ir. Kādu desmit kvadrātkilometru teritorijā ir ievērotas un zinātnieku fiksētas astoņas lielākas un mazākas dobes. **Lielā Velna dobe** atrodas kādus trīs kilometrus no Rundēniem, 300 metrus uz rietumiem no Dagdas – Zilupes ceļa, tā ir 150 metrus gara un 90 metrus plata. Zinātnieki nav apcerējuši, piemēram, **Dubina ezeru**, tomēr Pēteris Berjoza to uzlūkojis kā dobi, kurā nokritusi meteorīta lielākā šķemba. Tā domā arī viņa

brālis Viktors Berjoza. Pētera vairs nav, bet Viktors joprojām dzīvo Rundēnos.

– Brālis jau tās bedres rādīja visiem, kas interesējās, – saka Viktors, – bet maz jau interesējās, neko jau viņi neizpētīja. Brālis, *maļec* (sīkais), jau bija nadzīgs uz tādām lietām, uzgāja sēņojot vienu dobi, otru, tad lasīja grāmatas un pētījās, kas tas varētu būt. Nekas cits kā meteorīti tur būt nevarētu, es pievienojos viņa viedoklim.

Viktors ir vīrs gados, bet brauca mums līdz uz Dubina ezeru un kāpa augšā lejā pa stāvo ezera nogāzi. Elpu atvilcis, Viktors stāvēja brikšņos ūdens malā un stāstīja, ka ar brāli, tādi jaunāki būdami, te niruši, lai noskaidrotu, cik tad ir dziļš. Ieniruši stipri dziļi, bet dibena Dubinam neesot bijis, turklāt ūdens bijis ļoti, ļoti auksts, jo dziļāk, jo aukstāks, tāpēc arī metuši mieru.

Kā tas nosaukums cēlies, Velna dobes? “Tajās dobēs agrāk esot daudz vilku dzīvojis, cilvēki vairījušies iet tām tuvumā, – saka Viktors, – vispār bailīgas vietas, varbūt no tā nosaukums cēlies. Kara laikā, kas sākās bumbošanas, cilvēki slēpās dobēs. Ja bumbas meta no lidmašīnām, tad jau vienalga, kur tu slēpies, bet lielgabala šāviņi dobēs nevarēja ķert. Vēl runā, ka Napoleons dobes izracis militārām vajadzībām, bet kāda viņam jēga no tādām dobēm?

Dubina ezers tāpat kā pārējās bedres ir iegarens, viena mala lēzena, otra augstāka, kā valnis. Ūdens virsa ir klusa un tumša ciešajā meža ieskāvumā, dziļumi lieli, un kas to zina, kā zinātnei neskaidra sastāva meteorīts var iedarboties uz apkārtējo vidi un cilvēku psihi. Varbūt ezerā ir zivis ar metāliskām spurām un odi, pēc kura kodiena cilvēka acis iegūst metālisku spīdumu. Šo dobi pa gabalu nevar ieraudzīt, ne no vienas debess puses, viss ir tik ļoti aizaudzis, ka brienot pa mežu sēnēs, var paiet tam garām dažu metru attālumā, var arī pēkšņi norīpot pa stāvo nogāzi lejā.

Piloru un Pahatnieku ozolu audzes. Piloru (Piļāru, Piļoru) ozolu birzs ir viena no retajām tīrajām ozolu audzēm Latvijā, tāpat kā Pahatnieku audze, tā ir valsts aizsardzībā no 1928. gada. Šiem ozoliem ir kādi 300 – 400 gadi. Piloru audze ir 19.6 ha liela, Pahatnieku 4.7 ha. Piloru ozolu pakājē aug lazdas, pīlādži, Pahatnieku ozoli aug kopā ar liepām un ošiem, retas papardes un ziedi – birztaļas skarene, Austrumu klintene, meža grīši. Piloru audze ir **Ežu ezera** krastā, no tās var redzēt daudzās ezera salas. Precīzu salu skaitu nevar noteikt, tas atkarīgs no ūdens līmeņa. Ja ūdens līmenis ir stipri zems, parādās kādas 70 salas, pastāvīgas salas ir kādas 35. Vēl 1970. gados Lielajā Lāča salā, tā ir lielākā sala, bijusi viensēta, zīmīga ar to, ka uzbūvēta tikai un vienīgi ar cirvi. Uz salām aug apses, liepas, pīlādži, reti ziedi – bālziedu brūnkātes, lielziedu uzpirkstītes, tumšās klintenes, sīpoliņu zobainītes. Ezers ar visām salām ir LVM pārvaldījumā.

Ozols vienmēr uzlūkots kā mītisks, pāri laikam stāvošs spēka simbols. Ja jūs iestādāt savā dzimtas īpašumā ozolu, tad ziniet, ka tas pēc vairākiem gadsimtiem varbūt būs vienīgais, kas liecinās, ka kādreiz ir pastāvējusi jūsu dzimta. Ir pārsteidzoši, ka cilvēki dažkārt brīnās, cik ilgi var dzīvot tādi vai citādi bruņurupuči, bet īsti nenovērtē, cik milzīgu mūžu piedzīvo ozoli. Un ir žēl, ka zinātne, cilvēka robustās maņas nespēj uztvert, saprast un atšifrēt milzīgo informāciju, ko zina ozols.

Ozols te ienācis pēc priedes, bērza, egles apmēram pirms 7000 gadiem. Kā labs lietaskoks izmantots baltu piļu, piemēram, Jersikas pils celtniecībā. Dažādos laikos ozoli īpaši izcirsti kuģu būvēšanai. Indriķa hronikā minēts, ka ordeņa bruņinieki 1211. gadā kā kara laupījumu kuršiem atņēmuši 300 kuģus. 13. gs. kokmateriāls kļuva tirdzniecības objekts, 14. gs. ozolus jau cirta kā eksportpreci, tirdzniecības apjomi, protams, arvien pieauga. Englanderu kuģu būvei Baltijā iepirka vismaz 4000 ozolus vēl pirms hercoga Jēkaba. Hercogs Jēkabs izcirta ozolus ar īpašu sparū un vērienu, lai izveidotu savu floti. Viena burinieka būvei bijuši nepieciešami 2000 ozoli, lai uzbūvētu 4 kuģus, bija jāizcērt kādi 50 ha ozolu mežu. Hercoga Jēkaba flote bija viena no stiprākajām tā laika Eiropā, neadekvāti liela tik mazas valsts

saimnieciskajām jaudām. Tomēr, forsēti izcērtot Kurzemes un Zemgales ozolus, masta priedes, hercogs Jēkabs, šķiet, ir pirmais, kas arī centās mežu apsaimniekošanā ieviest kādu kārtību. Ir arī tā, pie hercoga Jēkaba parādījās pirmie latviešu mežziņi.

Kas palicis pāri no ozoliem 17. gs. beigās, liecina Lielais zviedru kadastrs (1681. – 1710.), ko veica pēc Kārļa 11. pavēles, kad valsts muižas Vidzemē tika atsavinātas un bija jānovērtē muižu zemēs un mežos esošās vērtības. Te daži fragmenti no kadastrā fiksētās informācijas par mežu stāvokli konkrētu Vidzemes muižu teritorijās. – Alūksnē “dažus gadus iepriekš stipri izcirstas ozolu audzes. Nepietiek būvkoku”. Turaidā “lielāki meži vienīgi gar Gauju pie Turaidas, kur sastopami arī ozoli”. “Gar Pededzi diezgan daudz arī ozolu audžu, lai gan labākās audzes iepriekšējos gados izcirstas.” Vecbebras, Vērenē “ozolu bijis vairāk, bet tie izcirsti un palikuši jauni un zaraini koki”. Koknesē “lielais ozolu vairums izcirsts, palikuši tikai mazvērtīgākie”. Nītaurē “ir arī ozoli, bet kvalitatīvā ziņā mazvērtīgi. Tas pats arī Kartuzu muižas parkos”. Suntažos “labās ozolu audzes Ogres pusē iepriekšējos gados cietušas ugunsgrēkos”. “Dūres muižai bijuši meži ar ozoliem, bet visi izcirsti.”

Kuģu būvei ozolus cirta arī Pēteris I, viņš pat atdeva militāristu rokās – Admiralitātes kolēģijai – mežsaimniecības pārvaldi. Par ozolu patvaļīgu nociršanu varēja tikt piespriests nāvessods, turklāt sodītais nevarētu gulēt arī pieklājīgā zārkā, jo Pēteris I aizliedza no ozoliem taisīt arī zārkus. Mežsaimniecība Krievijas impērijā bija sajūgta ar floti arī 19. gs., ozolu tolaik jau bija gana maz, lai uz Baltiju tos meklēt sūtītu pat flotes virsniekus.

Piloru un Pahatnieku ozolu audzes ir vienas no retajām, kur ozoliem pagaidām izdodas netraucēti augt kādus 300 gadus, atsevišķas audzes ir Kurzemes un Zemgales līdzenumos. Vidzemē ozolu tīraudžu nav. Pededzes – Aiviekstes baseinā, pie Lubāna – tur ir vairāk ozolu kā citviet Latvijā, tā vēl ir kāda atblāzma no senās godības.

Mākoņkalns. Ja būsi tur Jāņu naktī, varbūt dzirdēsiet, kā raud viena meita un rej viņas suns. Viņi abi atrodas zem kalna nogrimušajā pilī, meitai pie kājām ir divas olas. Meita raud sekojošu iemeslu dēļ: viņai, pēc izcelsmes visdrīzāk vācietei, droši vien pilskunga meitai, bijis jāprec kāds vietējais virsaitis, droši vien labs, bet pārāk jau nu robusts cilvēks, kuru viņa nav spējusi mīlēt. Nu, meita no tā virsaiša aizbēgusi un apprecējusi mīlamāku vīru. Vietējais virsaitis satraukti, pat nikni meklējis meiteni pa visu pasauli un, kad atradis, krīvu samācīts, nobūris meitenes vīru par suni un viņas dēlus par olām, tieši par olām, lai cik tas arī būtu neraksturīgs gājiens pie 12. – 13. gs. latgaļiem. Meitu un viņas ģimeni var izglābt, vienīgi nolaižoties lejā pa kalna galā esošo bedri – tā tur joprojām ir labi redzama – un uznesot augšā tās divas olas. Tad pacelsies nogrimusī pils, olas atkal pārvērtīsies par dēliem un suns par vīru.

Kāpiens Mākoņkalnā ir kārtīgs. Tā nogāzes ir stāvas, bet no virsotnes redzamas vērienīgas ainavas, ir vērts kāpt – Rāznas ezers ar Zosnasgala salām Ezīti, Apaļo salu, Apšu salu, Augsto salu, redzams Dzirkāļu kalns, Lielais Liepu kalns, pauguri, baznīcu torņi, meži, meži, meži, zemes gabaliņi dažādos toņos, mazi traktoriņi plauj zālī, saule acu līmenī, brīžam skatu aizsedz kalnu korei piepeldējis mākonis – nu, Mākoņkalns, Padebešu kalns, Debešu kalns.

Mākoņkalnā bija skatu tornis, Lielajā Liepu kalnā arī, vairs nav, – teica Ziemeļlatgales mežsaimniecības Rēzeknes iecirkņa vadītājs Jevgeņijs Mihailovs. Toties Mākoņkalnā vismaz ir izcirsti divi logi ainavismam. Ne visur ir iespēja piekļūt ainavai, var ilgi iet gar kādiem skaistiem Daugavas krastiem vai uzkāpt pilskalnā un ne nieka neredzēt.

Mākoņkalnā no Volkenberga pils ir saglabājusies viena 60 metrus gara akmeņu siena, citi mūrējumi nav uzieti, tāpēc tiek uzskatīts, ka pārējā pils daļa celta no koka. Kalna galā vēl ir pamatīga bedre, tā ir bijusi pils aka. Volkenbergas pils ir celta vismaz 13. gs. vidū, varētu būt, ka pirms komtura pils te ir bijis latgaļu nocietinājums. Pastāv leģenda, ka Volkenberga pilskungam ir bijušas trīs meitas, katrai iedalītas savas zemes, kur tās uzcēlušas pilis. Roze – *Roziten* (Rēzeknes) pili, Lūcija – *Ludsen* (Ludzas), Marija – *Marienhouze* (Viļaka). Tātad

Volkenbergas pils, iespējams, ir celta agrāk par Rēzekni, Ludzu un Viļaku. Lai nu kā, ordeņa bruņiniekiem 1277. gadā nācies pili nojaukt, 1272. gadā ordeņa bruņinieki no Volkenbergas devās neveiksmīgā karagājienā uz Lietuvu, pēc sakāves miera līgumā tika paredzēts, ka Volkenbergas pili bruņiniekiem ir jāpamet un pat jānoārda.

Lītaunieku astroloģiskais kalendārs. Andrupenes pagastā Lītauniekos Edmunds Tukišs ir atklājis astroloģisko kalendāru. Viņš ir pilnīgi pārliecināts, ka tā ir svētvietā. Zinātnieki viņa azartisko darbošanos neatzīst. – Te bija atbraucis viens un teica, ka šis jau ir skaists tūrisma objekts, bet zinātnes te nav, – stāsta Tukišs. Es viņam saku – kurā vietā nav zinātnes? Te vai tevī? Viss man te sakrīt, viss skaisti salikts, sarīpināts, leņķi, skaitļi, viss sakrīt! Viņam nav zinātnei!

Lai nu kā, apmeklēt Tukišu un viņa lūkotavu ir ļoti interesanti, māja viņam ir pilna ar dažādām svētvietu shēmām, galva – ar idejām un secinājumiem. Tukišs domā, ka baltu lūkotavas ir tas pats, kas slavenā Stounhendža. Viņš stāsta, ka pirms 6000 gadiem indoeiropieši izdomāja zodiaku un atbilstoši tam no Tibetas līdz Stounhendžai sāka celt megalītiskas akmens celtnes. To lielums atkarīgs no cilvēku resursiem – ja apkārtnē bija miljons vīru, viņi sacēla 50 tonnīgus blukus, ja tikai 50 veču, viņi sarīpināja 150 – 250 kilogramus smagus akmeņus – kā te, kā citur baltu zemēs, bet visi šie kalendāri ir veidoti pēc viena principa. “Pirmais, kas jāsaprot, – stāstīja Tukišs, – ka jebkurš virziens, kuru Sencīts diktēja ar debess spīdekli, ir obligāti papildināts ar rituāla vietu. Visi astronomiskie novērojumi tika pavadīti ar rituālu. Krīvs lūkotavā varēja noteikt ko vien tev vajag. Vadoties pēc puīša dzimšanas datuma, krīvs varēja pateikt, kura sieviete viņam jāzog. Ja nebija savā ciltī, tad gāja zagāt pie nāburgiem. Krīvs izpētīja, kura sieva puisim ir vispiemērotākā pēc ģenētikas, ar kuru sievu būs veselīgākie bērni. Šajos akmeņos ir ģenētika! Krīvs sekoja, lai tā tauta aug veselīga, pilnasinīga, lai var turēt tos krivičus un vjatičus Austrumos. Krīvs varēja paredzēt plauju, sēju, sausās vasaras, lai var pateikt vīriem – nu, pāris maisus nolieciet. Krīva pienākumos bija nākotnes paredzēšana un arī medicīna, bet ne jau zālītes un puķītes, tās bija Zaļās mammas funkcija, krīvs pētīja ģenētiku.”

Pētīt šo vietu Edmunds sācis, kad uzgājis zemē ieraktu mietu, tādi mieti ir lūkotavām raksturīgi kā orientieri aprēķiniem un pētījumiem.

“Tantīte, kāpjot autobusā, reiz man teica: to ieleju ap tavu māju kādreiz sauca par Stulpu leju. Latgaliski stulps ir stabs. Tādus nosmailotus stabus, stādot kāpostus, es atradu vairākus. Gali nolūza, es tais vietās iedzinu jaunus stabus, lai nepazūd neviens elements, neviens orientieris. Jau tad es sapratu, ka te ir kalendārs, tie stabi mālā bija saglabājušies no 17. gs. Baznīcas hronoloģijā es atradu, ka Ludzas, Rēzeknes, un Viļakas apkārtnē vēl 17. gs. valdot absolūts pagānisms un darbojas svētvietas. Te ir unikāla vieta. Kas Rietumos sen ir miris, te viss ir saglabājies.”

Ar svētvietām Tukišs – pēc izglītības ķīmiķis un rūpnieciskais automātiķis (“Vef’ā pirmās automātlīnijas ir manas! Bet es nīkstu te!”) – aizrāvieš 80. gados, kad kopā ar Ivaru Vīku un Gunti Eniņu bijis Ziemeļvidzemē: “Viņi man saka, te Ojārs Ozoliņš piekalnē ir atradis akmens gredzenu. Kad sāka mums to rādīt, es nodomāju – ak Dievs, tā tak Stounhendža! Tad es sāku rakāties pie Vidzemi. Tad Latgali izbraukāju, kādus divus ar pusi tūkstoši akmeņu atradu, Rundēni, Dricāni, Dagda, Romulišķi, visur es viņus atradu, jo ir likumsakarības un matemātika, es zinu tās formulas.”

Edmunds jums var izstāstīt daudz interesantu versiju un pieredzējumu. Nūsaklausī, viņš teiks un pastāstīs par savādnieku pie Bižas ezera, kas mācējis atrast senlietas. Nūsaklausī, viņš teiks un runās par sinerģētiku, par nogrimušām pilīm un par otru Daugavas gultni zem Pļaviņu HES, par to, kā mazā zemes pleķī atradis deviņus skudrupūžņus un izteiks izbrīnu kā tā skudru sabiedrība spēj sadzīvot. Un viņš labprāt jums izrādīs savu svētvietu, savu svētavotu, dūres cirvi, altāri un mēness pirtiņu. Viņš vienīgi ir satraucies, ka viņa svētvietā ir parādījušies šarlatāni, “mulķo cilvēkus, tēlo krīvus, pēc kalendāra it kā nākotni nosaka un tad ievāc no cilvēkiem par latam.”

Grāveru silā ir īpatnējs ezers **Čertoks**. Par to pa laikam var dzirdēt, ka cilvēki tur izjūtot nesaprotamas sajūtas un redzot maldinošas vīzijas.

– Jā, tā runā, ka ezers dīvaini iedarbojas uz cilvēka psihi, – stāstīja mežsaimnieks Krams. – Te ir zinātnieki braukuši ezeru pētīt un tie secinājumi ir uz fantastikas robežas, noteikts, ka augsne riņķī ezeram ir ārkārtīgi sablīvēta un sakususi, tāda tā varēja izveidoties tikai pie milzīgi augstas temperatūras, un viena versija ir, ka tur nokritis meteorīts. Arī – ja skatās ūdens sastāvu, tajā ir daudz joda, tāpēc ezeram ir tāda spoža krāsa, tāpēc tajā ir tik maz dzīvības, kādi asari, kādas līdakas. Atceros, ka te bebrs bija ieklīdis un mēģināja dzīvot. Viņš te bija ieklīdis nezin kā, tuvumā nav ne grāvju, ne kādu citu ūdeņu, bet bebrs jūt ūdeni daudzu kilometru attālumā. Viņš no kādas vietas, kur beбри savairojušies, ir ticis līdz šejieni – kilometriem tālu! Beбри trešajā dzīves gadā veido ģimenes, tad viņi kaut kur dodas. Bet te Čertokā viņam dzīves apstākļi nebija piemēroti, augu ezerā nav un nav tuvumā arī lapu koku, ko graužt, skuju kokus viņš negrib. Vēl zinātnieki ir atklājuši, – turpina Krams, – ka ezeram ir ļoti spēcīgs elektromagnētiskais lauks, ūdens jau tā labi vada elektrību, bet te īpaši. Šai sakarā ir vēl viena versija, ka te nokritis nevis meteorīts, bet kāds cits lidojošs objekts.

Čertoka ūdens patiešām ir smaragdzaļš, kā ar datoru apstrādātā skatkartē. Tas no lielā sāļu daudzuma, un ūdens ir apbrīnojami caurskatāms, piemērotos apstākļos varot pat redzēt divpadsmit metru dziļumā, ezeram esot vairāki dibeni.

Šķeltovas pagastvecis Andris Badūns ar milzīgiem bluķiem ir nobloķējis piebraukšanu ezeram, bet cilvēku darbasparam jau nav robežu. Kādi, kam ir bijusi note pabrukt vēl trīsdesmit metrus uz priekšu, līdz pašam ezeram krastam, bluķi atkal novilkuši malā, domājams, ka to var izdarīt tikai ar smago auto un trosēm. Nekas, gan jau ņems nelabu galu – pazaudēs atmiņu, iekritīs neizskaidrojamā depresijā vai pēkšņi kaut kur Čertoka apkārtnē bez pēdām pazudīs.

Iespējams, ap Čertoku ir tik daudz vecu un jauno nostāstu kā nevienam ezeram Latvijā. Piemēram, ka cilvēks noslīkst Čertokā, krastā atrod vien viņa drēbes, un pēc kāda laika līķis uzpeld citā ezerā. Vai stāsts par muižkungu, lielu nekrietneli, kas klausās izspiedis no zemniekiem pēdējos grašus. Zemnieki devuši viņam to nodevu, kāda nu viņiem ir – mazās vara naudiņas. Un tas muižkungs ar lielu lādi, pilnu ar mazām naudiņām brauc tās naktī gar Čertoku uz Rīgu mainīt, nu tad vai nu Dievs vai nu Velns uzlaidis viņam vadājamo, viņš kā apmāts braucis Čertokam riņķī, kamēr iegāzies ar visu pajūgu un lādi ezerā. Tāpēc ezeram esot tāda koši zaļgana krāsa – jo mazās vara naudiņas sūbē.

Ezers ir dabas liegumā – pats ezers un tam piegulošā teritorija kādi 50 ha. Čertoku ir iecienījuši Aglonas svētcēlnieki un tie nav tie sliktākie ciemiņi Čertokam.

Čertoks. Mēs to redzējām, jūs arī to varat redzēt. Bet, kad tur esat, drošības pēc neaizklīstiet tālu viens no otra. Vismaz mēs centāties turēties kopā.

VĒL

Gaiļukalna kadiķi. – Zviedrijas kadiķu audzes Sarkanos netālu no Cirma ezera, vispār ir trīs audzes, lielākā pie “Valteriem”.

Eversmuižas takas. – Gar Ilžas (Ludzas) krastiem, no Eversmuižas līdz Felicianovas muižai, parks ar priekšdārzu un alejām. *Eversmuižas koka baznīca* no 1771. g., kurā ir vecākās Latgales gleznas “Sv. Pēteris”(1771) un “Sv. Rozālija” (1741). Kādus 10 km no Ludzas ir vēl viens koka arhitektūras paraugs *Pildas baznīca*.

Pentjušu pilskalns. – Brastiņš: “Iedzīvotāji stāstīja, ka kalnam pirms aršanas bijuši visapkārt ceļi (terases), bet tie izarti. (..) Kad kalnu iesākuši art, tad bieži vien atraduši misiņa trīkulīšus (zvārguljus) un ikurus (gredzenus).”

Kazicu bikakmens. – 5,3 m garš, 3,5 plats, 1,8 augsts, iekalta zīme, kas atgādina pakavu

ar tādiem kā ragiem, no tā nāk akmens nosaukums – bik, vērsis. Rundēnu pagastā.

Andrupenē. – Dabas taka, Bižas ezers. Latgaliešu sēta – muzejs. Netālu Edmunda Tukiša Lītaunieku astroloģiskais kalendārs.

Pušas baznīca, muižas parks. – Pirmā baznīca celta 1743. gadā, tagadējā, arī koka, uzcelta tās vietā 1778. gadā. 18. gs. altārglezna “Svētā Trīsvienība”, baroka glezniecības paraugs, latviešu ērģelbūvētāja J. Gremzes ērģeles. Pie Pušas ezera terasveida parks ar sīkspārņiem un *koka kapela*, kurā iekārtots novadpētniecības muzejs. Netālu *Pušas pilskalns*.

Madelānu pilskalns. – Pirmais pētītis Brastiņš, 1983. gadā nopietni Urtāna arheoloģiskie darbi, konstatēts, ka te dzīvojuši jau pirms 3000 gadiem, atraktas dūmistabas ar akmens krāsnīm, podnieku cepļi, rotkaļa darbnīca, īleni, pieši, arī tālzemju atribūti, stikla krelles, gliemežvāku kaklarota, Norvēģijas šīfera galodiņas, ietilpis Visvalža Jersikā. Netālu pilskalns *Gorodoks*.

Aglonas bazilika. – Celta 1768. – 1780. g., ļaudis sāka plūst uz Aglonu, kad izplatījās Jaunavas Marijas svētbildes brīnumainā spēka slava. 1960. gadā bazilika tika slēgta un iznīcināta tās bibliotēka. Šobrīd nozīmīgs Austrumeiropas katolicisma centrs. Turpat *Cirišs ar Upursalu*, kuras Upurkalns bijis apdzīvots no 1. g.t. p.m.ē. Ezera dienvidu malā *Ruskuļu Lielais akmens*, kultakmens, pieci iedobumi, 3,8 m garš, 2,7 plats, 1,5 augsts.

Geļenovas parks. – 6,8 ha, Bicānu ezera krastā, liepu aleja uz ezeru, lapegļu un sudrabegļu grupas, dažādu sugu ozoli, pelēkie riekstkoki.

Rušons, Kameņecas parks. – Ezers ar 34 salām, bezgala daudz līčiem un pussalām, ezera Upursalā *Upurakmens* un Kristapiņu senkapi no 8.gs. Lielākā – Ozolu sala ar ozoliem. Ir arī Priežu sala, saprotams, ar priedēm. Turpat pie ezera *Kameņecas parks* – 7,6 ha, parkā *Kameņecas Lielais akmens*, 3,25 m garš, 2,75 plats, 1,59 augsts, iekalts teksts poļu valodā: “Ar svētā tēva Klemensa XIII atļauju 1766. gadā. Un uz šis Pētera klints būvētā kapella pēc mūsu zemē esošās Romas katoļu ticības parauga. Tā pārnesta uz muižu un tas akmens tai deva nosaukumu Kameņeca.” Uz akmens bijusi neliela kapella. Sakotnēji akmens, iespējams, kalpojis kā kultakmens.

Bērzgales katoļu baznīca. – Viena no vecākajām koka baznīcām Latvijā, celta 1744. – 1755., Lielā altāra baroka kokgriezumi.

Feimaņu katoļu koka baznīca. – Celta 1760. gadā, altāra kokgriezumi no 18. gs., biktssols, dārzā pirmās koka baznīcas vietā krusts.

Lūznavas parks. – 23,7 ha, ainavu parks, veidots 19. gs. beigās, vairāki dīķi, lielas ozolu, balteglu tīraudzes, sudrabliepas, platlapu, vīnlapu, garkātu liepas, grieķu valrieksti, čūskveida egles, atjaunota Madonnas skulptūra. Jūgendstila muiža, celta 1905. gadā, pie muižas cēlāja, inženiera, Pēterburgas universitātes profesora S. V. Kerbeza, labprāt dzīvojušies mākslinieki, arī Čurļonis.